

MONDELINGE GESCHIEDENIS IN TECHNISCHE EN INDUSTRIËLE MUSEA

DE WEG NAAR EEN NIEUWE BRON VOOR INVENTARISATIE EN STUDIE VAN OUDERE TECHNIEKEN

René DE HERDT

Inleiding

Old people's Memories, zo luidt de titel waarmee Kenneth Hudson, indertijd één van de bekendste Engelse industrieel archeologen, de mondelinge geschiedenis aan bod laat komen in het boek *Exploring Our Industrial Past* (Londen, 1975), meer dan 25 jaar geleden. Hij benadrukt hierin de waarde van de mondelinge geschiedenis in het geheel van de industrieel-archeologische discipline. Hij was hiermee zeker niet de eerste, maar sindsdien leken mondelinge geschiedenis en industriële archeologie bijna onafscheidelijk van elkaar, alhoewel mondelinge geschiedenis reeds jarenlang in volkskundige en heemkundige middens werd toegepast. Enkele jaren later bracht Paul Thompson een indringende studie over 'öral history' met *The Voice of the Past. Oral History* (Oxford, 1978). Zijn boek had een enorm stimulerend effect op de toepassing van de methode. Thompson hield immers niet alleen een pleidooi voor een theoretische grondslag en verantwoording, maar benadrukte ook een nieuwe sociale dimensie en stelde een concrete methodologie voor. Hij sprak bovendien voor de toepassing van de mondelinge geschiedenis een ruime schaar aan van belangstellenden buiten de academische wereld.

In Vlaanderen werd het MIAT (Museum voor Industriële Archeologie en Textiel) te Gent de gangmaker van de nieuwe discipline met een reeks interviews over de werk- en leefomstandigheden van de textielarbeiders. De

resultaten werden aan het publiek getoond in een tentoonstelling met gelijknamige catalogus onder de titel *Hun werk, hun leven. Getuigenissen uit de Gentse textielwereld 1900 - 1950*, (Gent, 1980). Sindsdien bewegen velen zich hier te lande op het vlak van de mondelinge geschiedenis. Een overzicht van literatuur, studiedagen en congressen wordt gebracht door Bruno de Wever in de reeks *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente?* onder redactie van Jan Art (Gent, 1993) en in het artikel over mondelinge bronnen door dezelfde auteur in het naslagwerk Patricia Van den Eeekhout en Guy Vanthemsche, *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België 19de - 20ste eeuw*, (Brussel, 1999).

Wanneer men deze overzichten aanvult met de bibliografische gegevens die in het *Tijdschrift voor Industriële Cultuur* (VIAT, Gent) en in *Volkskunde* (Volkskunde. Centrum voor Studie en Documentatie, Leuven) gepubliceerd worden, dan kan men nagaan welke publicaties op basis van mondelinge geschiedenis verschijnen in verband met de geschiedenis van (oudere) technieken en van de industriële archeologie.

De machine kan door de mondelinge geschiedenis beter begrepen worden

Vooral in de beginperiode stonden sommige onderzoekers sceptisch tegenover de mondelinge geschiedenis. Het geheugen van de oudere respondenten zou het nogal eens laten afweten, werd er gezegd. De bestudering van het proces van het geheugen toonde ondertus-

sen echter aan dat de selectie van wat onthouden wordt en wat niet, onmiddellijk na de feiten gebeurt. Ongetwijfeld neemt het geheugen af naarmate men ouder wordt, maar dit gebeurt relatief langzaam. Een oudere persoon gaat zich opvallend duidelijk vroegere feiten herinneren.

Het wantrouwen van de critici sproot tevens voort uit het feit dat men het definitieve transcript zag (en vaak nog ziet) als èhet' eindproduct. Deze zienswijze kan in vraag gesteld worden. Het definitieve transcript heeft slechts de waarde van een bron, die op zijn beurt in de juiste context dient geplaatst te worden en moet vergeleken worden met het andere bronnenmateriaal dat de onderzoeker ter beschikking staat. Op het feit dat dit ook geldt voor het interview waarin gepeild wordt naar oudere technieken, werd reeds gewezen door Johan David in het artikel *De toepassing van het vraaggesprek in het onderzoek naar de oudere technieken.* (1)

Bovendien ligt de eigenheid en de specifieke waarde van de mondelinge geschiedenis slechts in minieme mate, in het feit dat objectieve gegevens, die men eventueel in documenten kan terugvinden, nog eens mondeling bevestigd worden.

Vaak ziet men de mondelinge geschiedenis nog te veel als een methode om de traditionele bronnen nog eens op een andere (maar minder betrouwbare manier) aan te vullen. Het is inderdaad juist dat vele hedendaagse bronnen een zekere vershraling inhouden. Vele gegevens gaan verloren en de mondelinge geschiedenis wordt gezien als een methode om deze gegevens, die men normaal in het traditionele bronnenmateriaal zou kunnen terugvinden toch nog aan het licht te brengen. De vershraling van het traditionele bronnenmateriaal vindt onder meer zijn reden in het gebruik van communicatiemiddelen zoals telefoon, GSM- en internet. Heel wat afspraken, overeenkomsten en överdracht van informatie' geschieden tegenwoordig zonder gebruik te maken van materiële dragers.

Door de 'oral history' als een aanvullende bron te gebruiken, wordt ze onrecht aangedaan. De mondelinge geschiedenis vormt immers een totaal nieuwe bron, met totaal andere onderzoeksmogelijkheden. Zij geeft informatie over terreinen die met de traditionele bronnen niet of nauwelijks betreden kunnen worden. Bovendien heeft de interviewer het ontstaan van deze bron en de kwaliteit ervan, alleszins gedeeltelijk, zelf in de hand.

Via mondelinge geschiedenis kan men (aanvullend) peilen naar wat gebeurd is, maar vooral naar hoe bepaalde feiten en gebeurtenissen werden aangevoeld. Ze kan vooral verklarend werken. Het onderzoek van de subjectieve belevenis wordt in de mondelinge geschiedenis een primordiaal werkinstrument. Op vlak van techniek en industriële archeologie biedt deze bron een totaal nieuw uitgangspunt. Een toestel, een instrument, een machine, een atelier kan op vrijwel exacte manier beschreven worden aan de hand van plannen, opmetingen, foto's, technische instructieboekjes, werkschema's, enz. Maar daarom begrijpt men dit toestel of deze machine nog niet.

Dit komt omdat men in onze huidige maatschappijvisie een vrij kunstmatige scheiding maakt tussen natuur (menselijke natuur) en de cultuur, o.m. techniek, zonder te begrijpen dat de techniek (het technisch handelen) in wezen behoort tot de natuur van de mens. Ook de machine is als dusdanig het resultaat van de menselijke natuur. Ze kan niet zonder de (subjectieve) mens, zonder het menselijk gedachtegoed en het menselijk aanvoelen begrepen worden.

Tekeningen, plannen, instructieboekjes, filmopnamen, geven ongetwijfeld inzicht en leren ons een toestel of een machine beter kennen. Mogelijk kan men ze op die manier ook doen werken en aan de praat krijgen. Het valt te betwijfelen of men de machine ook werkelijk kan begrijpen. Een machine is immers meer dan een geheel van technische onderdelen. Om een machine te begrijpen, dient men ook de mens te begrijpen die erachter zit, die ze

bedacht heeft, die ermee werkt, die ze (subjectief) beleeft en ervaart. Het is juist deze factor (subjectieve) mens, die vrij handig via de mondelinge geschiedenis kan benaderd worden. Wat deze factor betreft laten de andere bronnen ons al te veel in de steek. De mondelinge geschiedenis leert ons immers hoe een bepaald objectief gegeven (zij het de werking van een bedrijf, het gebruik van een bijl of een tang, of het gebruik van een dieselmotor) ook subjectief werd ervaren. Aldus levert ze ons een bijdrage tot beter begrip van het 'totaal' gegeven.

De mondelinge geschiedenis is bovendien, samen met ander bronnenmateriaal, het ideale middel om de tijdsgeest vast te leggen, verklaringen voor onder meer technische feiten en ontwikkelingen te achterhalen. (2)

Interviewbedenkingen

Over de interviewtechnieken bestaat een uitgebreide literatuur. (3) Hieronder volgen enkele aandachtspunten.

Het vinden van een reeks representatieve respondenten vraagt vaak erg veel voorbereidend werk. Het opzoeken van de adressen (lijsten van vakbonden, adressen bij instellingen, adressen doorgegeven door andere respondenten, enz.), het aanschrijven van de respondenten, het telefonisch afspreken, eventueel een huisbezoek op voorhand; dit alles zijn taken die zeer nauwgezet moeten gebeuren. Vooral tijdens dit proces mag de bereidwilligheid van de respondent niet verloren gaan. Het vertrouwen moet groeien.

Het is gangbaar dat elk gesprek ook inhoudelijk grondig wordt voorbereid. Dit geldt zeker

De respondent, korsettenmaakster, in volle activiteit.

De interviewer dient rekening te houden met de levensgewoonten van de respondent. Het hondje nam regelmatig deel aan het gesprek!

voor interviews in verband met oudere technieken. Het resultaat van het gesprek is in de meeste gevallen in rechtstreekse verhouding met de graad van voorbereiding.

Het lijkt gunstig dat de interviewer een inhoudelijk kader, een lijst van vragen bezit waarop hij eventueel kan terugvallen, indien het gesprek stopt, vastloopt of uitdraait op feiten die niet ter zake zijn of niet stroken met de gestelde doeleinden. In principe kan men zeggen: hoe beter voorbereid, des te meer resultaten. In dit verband vergeet men nogal eens dat de resultaten niet enkel afhankelijk zijn van de respondent, maar ook van de interviewer. Sommige interviewers brengen er door hun onhandigheid, door foutieve opmerkingen of door gebrek aan luisterbereidheid niets van terecht. In dergelijk geval ligt de schuld niet bij de respondent.

De interviewer dient zich aan te passen aan de omstandigheden. De respondenten zijn vaak oudere personen met hun eigen gebruiken en manier van doen. De bij dit artikel gepubliceerde foto's illustreren dit. De foto's werden genomen tijdens een interview in juli 2000 bij een oude korsettenmaakster in Sint-Denijs-Westrem. Het interview werd te pas en te onpas onderbroken door de zorg en de aandacht van de vrouw voor haar lievelingsdier, een keffertje, maar anderzijds ook door de opmerkingen van de echtgenoot, een voormalige smid, die hoe dan ook zijn vroegere smidsactiviteiten in het daglicht wilde stellen. Een en ander belette niet dat dit interview met de korsettenmaakster zeer interessante en waardevolle gegevens heeft opgeleverd.

In schijnbare tegenstelling met hetgeen hierboven werd aangehaald in verband met een

goede voorbereiding, is het feit dat in de wereld van de industriële archeologie toch nogal wat 'snelinterviews' worden afgenomen. Gebrek aan tijd en mogelijkheden dwingen op die manier op te treden. Vrijwel dagelijks zijn er wel signalementen van machines die verdwijnen of die worden aangeboden. Tijd om zich in het onderwerp in te werken is er niet. Het komt er dan op aan met het stellen van zeer gerichte vragen een aantal essentiële gegevens over de desbetreffende machine te achterhalen en de essentie van het toestel te vatten.

Een interview kan mijns inziens in bepaalde gevallen ook een behoorlijke inleiding zijn op een bepaald onderwerp en een leerschool voor de interviewer. Men wordt vaak door de omstandigheden gedwongen tot een stuk pragmatisme. Industriële archeologie, het leren begrijpen van technieken, speelt zich nu

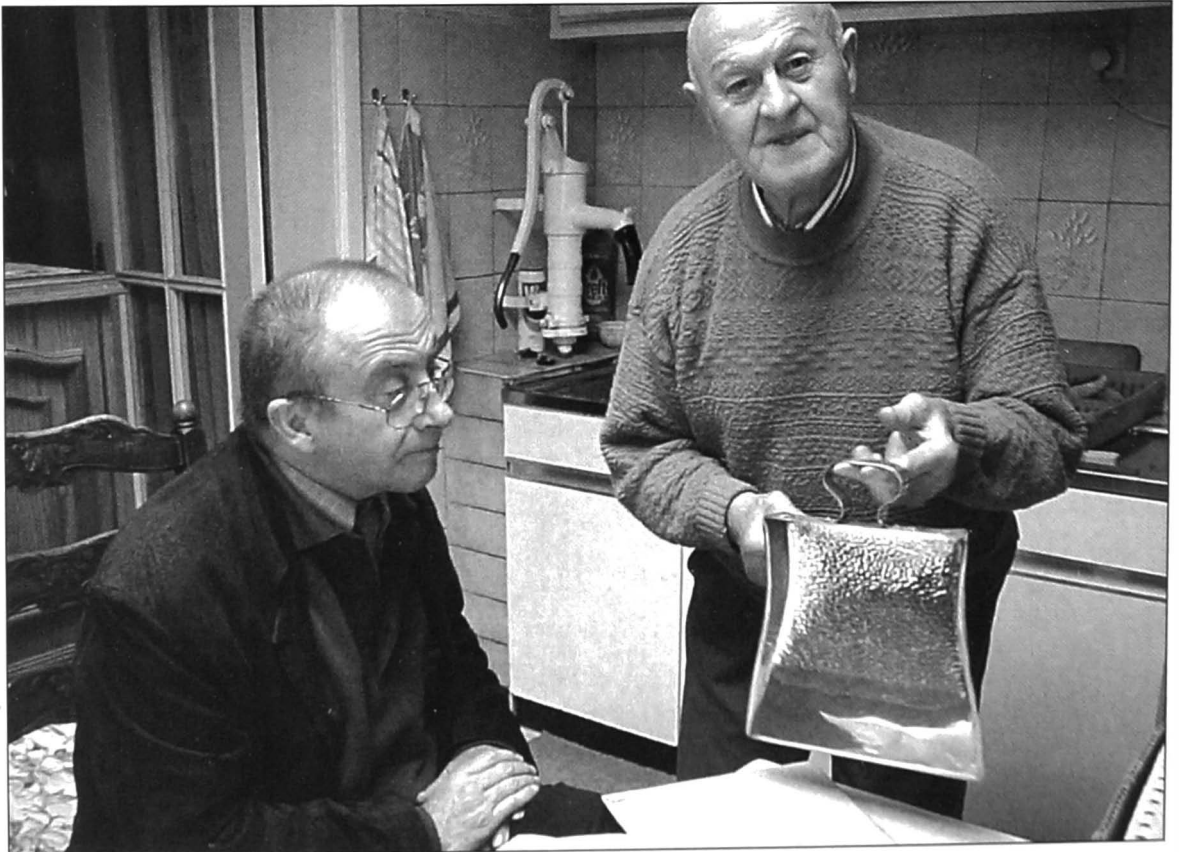
eenmaal niet af achter de bureautafel, maar wordt in essentie bedreven in situ, bij de machine in de fabriek (zo mogelijk nog aan het draaien of in productie) of bij het toestel in het atelier. Veel respondenten geven graag en op een zeer gedreven manier (soms houdt dit een gevaar in) uitleg aan een minder deskundige. Controle achteraf is steeds aan te raden.

Thuis of in situ voelt de respondent zich in een vertrouwde omgeving, op eigen terrein. Men kan veronderstellen dat hij er zich ook het natuurlijkst zal gedragen.

Elk interview wordt zo mogelijk voorafgegaan door een oriënterend gesprek, waarin de doelstellingen van de ondervrager nog eens duidelijk geformuleerd worden, alvorens op het eigenlijk interview over te gaan.

Tijdens dit oriënterend gesprek kan gepeild worden naar de manier van afnemen van het

De echtgenoot van de respondent wil kost wat kost zijn kennis en ervaring aan de man brengen.

interview; met een notitieboekje, met bandopnemer, eventueel met video. Het gebruik van bandopnemer en video heeft over het algemeen een meerwaarde, maar niet altijd. De intonaties van de taal, de gebaren, de blik en gelaatsuitdrukking kunnen even zoveel accenten zijn die de tonaliteit en de sfeer van het gesprek en van hetgeen vroeger werd beleefd kunnen helpen begrijpen.

Zo mogelijk wordt er gedemonstreerd. Bandopname en video zijn belangrijk voor het opnemen van het geluid (de kadans, het ritme) en het vastleggen van de bewegingen. Ook wordt op die manier het onderbreken van de gesprekken voor notities tegengegaan. Vele interviews kunnen niet altijd in één keer afgenomen worden. Na een eerste gesprek kan een tweede of derde volgen. De interviewer heeft dan de tijd de eerste antwoorden rustig te bestuderen en de gelegenheid om eventueel opnieuw de inhoud van de eerder afgenomen interviews ter sprake te brengen. Ook bij interviews in verband met toestellen, gebruiksobjecten en machines kan het erg waardevol zijn eerst het levensverhaal van de respondent te noteren. Maar niet elk interview dient één groot levensverhaal te zijn. Soms kan gepeild worden naar zeer specifieke omstandigheden of naar welomschreven feiten.

Bij het noteren van levensverhalen wordt vaak geopteerd voor het vrije, niet gestructureerde interview. In dat geval dient de interviewer soms het gesprek in goede banen te leiden door het stellen van nieuwe vragen en ze te richten naar de technische gegevens die men wil bekomen.

Soms kan het nuttig zijn de respondenten vooraf een vragenlijst op te sturen.

Veel interviewers passen een bijna letterlijke transcriptie toe van het gesprek. Nadien worden de herhalingen en uitweidingen die weinig ter zake doen uit het definitieve transcript geschrapt. Vaak dienen ook voor de goede leesbaarheid de vele herhalingen en stopwoorden weggelaten. Foutieve zinsconstructies worden gecorrigeerd. In zover deze

woorden en begrippen (dialectwoorden, bargoens, eigen vaktaal, technische uitdrukkingen) dienstig zijn voor de inhoudelijke verstaanbaarheid, worden ze echter behouden.

Na de transcriptie van het interview en het aanbrengen van de correcties kan het script opnieuw worden overgemaakt aan de respondent met de vraag het te lezen en eventuele verbeteringen aan te brengen.

Bij de daaropvolgende contactopname kan het interview nog eens samen met de respondent overlopen worden. Samen kan nagegaan worden of bepaalde items of personen wel met naam en toenaam dienen vermeld te worden. Uiteindelijk is het de respondent die beslist. Samen met de respondent komt men tot een akkoord over het interview (zo mogelijk schriftelijk). Het lijkt nuttig ook de aanvullingen met de recorder vast te leggen.

Tijdens de gesprekken kan aan de respondent gevraagd worden naar oud fotomateriaal, naar constructietekeningen, plannen, onderhoudsboekjes, receptenboekjes, enz., kortom naar documenten die een interessante aanvulling kunnen vormen tot de getuigenis. Ook over het eventueel gebruik van deze documenten door de interviewer dienen afspraken gemaakt te worden.

Van foto's kunnen kopieën gemaakt worden. Hierop kan de interviewer notities maken. Vooral bij het bespreken van groepsfoto's of foto's met bijvoorbeeld binnengezichten in fabrieken, bij het benoemen van toestellen, gereedschap en gebruiksvoorwerpen, kan dit zeer handig zijn en verwarring uitsluiten.

Op de hierboven beschreven methode zijn er vanzelfsprekend allerlei varianten. De variant die ikzelf reeds heb toegepast, met mijns inziens heel wat voordelen, is de volgende. Tijdens het interview maak ik (althoewel de bandopnemer of de video aanstaat) reeds gestructureerde notities, waarbij ik de essentie van het interview rechtstreeks op papier poog te brengen. Eigenlijk doe ik alsof de bandopnemer of de video niet aanwezig is. Op basis van deze notities maak ik ook het

transcript. Eerst daarna zet ik de bandopnemer aan ter controle en aanvulling.

Het lijkt me bovendien niet altijd noodzakelijk dat voor elk project vele tientallen personen worden geïnterviewd. Ook op basis van een beperkt aantal respondenten kunnen reeds heel wat technische (daarom niet alle) en industrieel-archeologische gegevens achterhaald worden. Ze kunnen gesitueerd worden tegen de achtergrond van de algemene economische, sociale en culturele evolutie van de samenleving. Ook op basis van een beperkt aantal respondenten is het mogelijk inlichtingen te bekomen over het relatieve aanvoelen van bepaalde gebeurtenissen, over de werking van toestellen, over een productieproces, enz. Ook één enkele respondent kan het productieproces in de fabriek of het gebruik van gereedschap duidelijk belichten. Vandaar dat ook kleine projecten veel zin en nut kunnen hebben. Controle achteraf is steeds aan te raden. Ook respondenten kunnen zich vergissen.

In technische en industrieel-archeologische musea wordt er vaak naar gestreefd bepaalde technieken in stand te houden of bepaalde machines (of zelfs een productieproces) in gang te trekken. In de beginfase grijpt men dan vaak terug naar de mondelinge geschiedenis. Men hoopt dat één of meerdere respondenten voldoende gegevens zullen aanbrenge om de zaak te klaren. Men mag echter aan de mondelinge geschiedenis niet de mogelijkheden toeschrijven die ze niet heeft. Daarom toch enkele waarschuwingen die een te veel aan optimisme kunnen terugbrengen tot reële proporties.

In de eerste plaats geeft mondelinge geschiedenis meestal slechts een eerste inzicht in technieken, materialen, procédés, producten. Mondelinge geschiedenis (met als interviewer een relatieve leek in het vak) biedt geen oplossing daar waar een grote hoeveelheid van voorkennis (ook van schoolse of theoretische kennis) nodig is. Met andere woorden mondelinge geschiedenis kan niet in de plaats komen van een gedegen scholing en een

jarenlange ervaring. Men wordt geen ervaren wever of drukker op basis van interviews.

Ten tweede mag men er niet van uitgaan dat *elke* respondent de nodige informatieve capaciteiten heeft om wat hij aan kennis en ervaring bezit, zo maar in enkele gesprekken over te dragen.

Ten derde mag men er niet van uitgaan dat elke respondent, ook al is hij deskundig, alles zou weten wat de interviewer interessant lijkt. Ik verwijs hier naar het hierboven vermeld interview met de oude korsettenmaakster uit Sint-Denijs-Westrem, die een druk cliënteel had bij bepaalde Parijse dames. Ik was er van overtuigd dat ze me heel wat informatie kon bezorgen over de grondstof (de textielsoorten) die gebruikt werd. Dat viel wel erg tegen. Zij sprak van *ëtissue*' in zijde en in kunstzijde. Deze *ëtissue*' werd haar geleverd door een rondreizende leverancier uit het Brusselse. Meer informatie over de gebruikte stof had zij niet. Stalen en voorbeelden van de stoffen zelf had zij wel bewaard.

Ten vierde zijn sommige op het eerste gezicht eenvoudige technieken in de praktijk niet zo maar te omschrijven of zelfs na te doen. De vakman zal telkens zijn ervaring en creativiteit ten berde moeten brengen bij elke nieuwe problematiek.

Ten vijfde zijn vele respondenten niet op de hoogte van het totale proces. Denkt men slechts aan de naaisters van Ninoofse kant die door de kanthandelaar wel een beperkt kantpatroon in handen kregen, maar nooit met de totale kanttkening geconfronteerd werden. Meestal was het slechts de bedrijfsleider die een overzicht had van het totaal productieproces.

Ik ga hier dan nog voorbij problemen als: aanwezigheid van grondstoffen, van aangepaste machines, van veiligheid, van mensen die met de machines kunnen werken, van ecologische problemen (afvalstoffen), enz.

Bij technische interviews is het stellen van doeleinden zeer belangrijk. Bij elke respon-

dent die men benadert dient men zich af te vragen wat het einddoel is van de vraag die men stelt. Er is immers een zeer groot verschil of men een wever ondervraagt over de werking van zijn weefgetouw met het doel te weten te komen hoe hoog de werkdruk was of om te weten te komen welke de technisch zwakke kanten waren van het getouw, om te weten te komen welke soort weefsels erop geweven werden of om te weten hoe de machine constructief werd opgebouwd. Alleen reeds aan de hand van dit voorbeeld kan men inzien hoe ingewikkeld de vraagtechniek kan worden bij technische interviews.

Een theoretisch schema van vragen

Hieronder worden bij wijze van houvast, zonder een poging te doen om volledig te zijn, een aantal aandachtspunten geformuleerd die bij technische interviews aan bod kunnen komen.

Er wordt in dit schema gesproken van een werktuig. Dit kan zowel een hamer als een machine zijn.

Met grondstof verstaan we die materie die met het werktuig bewerkt wordt tot een product of tot een resultaat. Diverse bewerkingen leiden tot een eindresultaat: het eindproduct.

- Omschrijf het werktuig (theoretische omschrijving); eventueel tekening, foto, fotocopie; afmetingen; gewicht; identificaties van de constructeur; identificatieplaatje van constructeur, invoerder of verkoper aanwezig? Belangrijke onderdelen? Informatie (bijv. ander respondenten) en documentatie? Hoe gemaakt? Waarom zo gemaakt?
- Werd het werktuig door de respondent gemaakt of werd het verworven? Bij wie? Wanneer?
- Werd het werktuig op ambachtelijke manier gemaakt? Waar? Wanneer? Hoe? Uit welke materialen? Waar leerde de respondent dergelijke werktuigen maken? Traditie?
- Werd het werktuig in een fabriek geconstrueerd? Waar? Wanneer? Verkopers en leveranciers?
- Werd het werktuig op maat gemaakt? Is het een uniek stuk? Waarom? Waar gemaakt? Wanneer? Hoeveel betaald? Factuur?
- Is het werktuig tweedehands? Waar gemaakt? Wanneer gemaakt? Door wie tweedehands gebruikt? Wanneer? Aankoopprijs?
- Is het werktuig gemaakt in reeks? Werd het aangepast? Door wie? Welke waren de aanpassingen? Waarom?
- Welk is het normale gebruik van het object? Uitzonderingen? Hoe dikwijls wordt het gebruikt?
- Uit welke materialen bestaat het werktuig? Hoe geconstrueerd? Constructieschetsen of plannen? Productiesnelheid? Hoe aangedreven?
- Benamingen van het werktuig: officiële benaming, dialectbenaming, koosnaampje of arbeidersbenaming?
- Wat wordt op het werktuig geproduceerd? Is het product een eindproduct? Is het giftig of ecologisch bezwaard? Aan wie wordt (werd) het verkocht? Verkoopprijs? Hoe vervoerd van producent naar verbruiker? Winstgevend?
- Waar stond (staat) het werktuig opgesteld? Beschrijving ervan? Afmetingen? Andere werktuigen?
- Hoe werd het werktuig gebruikt?
- Welke andere werktuigen zijn nodig om tot een eindproduct te komen?
- Het werktuig levert geen product op, maar een resultaat (ploeg en omgeploegde akker)? Welk is het resultaat? Waartoe dient het? Is er een eindproduct?
- Welke persoon, personen werkten met het werktuig? Moeilijkheidsgraad om ermee te werken? Scholing? Ervaring? Waar geleerd? Eventueel bijkomende werktuigen (bijv. weversmes) of speciale technieken (bijv. weversknoop)? Werkdruk? Gevaar? Anekdoten? Maatschappelijke of sociale omstandigheden? Lonen en vergoedingen? Werksfeer? Collega's? Standing van het beroep? Peilen naar de subjectieve elementen?

- Welke zijn de grondstoffen (eventueel katalysatoren; gebruikte smeermiddelen)? Gevaren? Anekdotes? Waar komen ze vandaan? Eventueel aankoopprijs? Hoe aangevoerd? Leveranciers? Op welke manier zijn de grondstoffen zelf machinale producten? Agrarische producten?
- Ondergingen de grondstoffen op hun beurt bewerkingen? Waar? Zijn de grondstoffen giftig? Fysische en/of chemische samenstelling? Informatie (bijv. andere mogelijke respondenten) en documentatie?
- Welke zijn technische verbeteringen die werden aangebracht aan het werktuig? Wanneer? Waarom? Door wie?
- Wat is het belang van het werktuig in een eventueel geheel productieproces? Omschrijving van dit geheel? Diverse actoren erbij betrokken? Informatie en documentatie?
- Wie is de eigenaar van het werktuig?
- Vertoont het werktuig een speciale vorm? Is er een verband tussen de vorm van het werktuig en het product?
- Is het werktuig nog in staat te draaien en te produceren? Hoe? Kan de respondent nog demonstreren? Zijn daartoe alle voorwaarden vervuld? Indien niet, welke zijn niet vervuld?
- Is het werktuig de moeite om bewaard te blijven? Waarom? Bestaan er nog andere exemplaren?

Het MIAT poogt zich te specialiseren in het afnemen van interviews in verband met industriële technieken. Personen die hiervoor belangstelling hebben kunnen contact opnemen met René De Herdt, museumdirecteur, MIAT, Minnemeers 9, 9000 Gent.
Tel. 09/223 59 69. Fax 09/233 07 39.
Email: museum.miat@gent.be.

NOTEN

1. Johan DAVID, *De toepassing van het vraaggesprek in het onderzoek naar de oudere technieken*, in R. DE HERDT, *Handelingen van het tweede colloquium in Vlaanderen over Mondelinge Geschiedenis*, Gent, MIAT, 1983, p.31 - 35.

2. Bie DE GRAEVE, *Mondelinge bronnen*, in Roland BAETENS, *Industriële Archeologie in Vlaanderen. Theorie en praktijk*, Antwerpen, 1985, p.55.

3. Cullom DAVIS, Kathryn BACK, Kay MacLEAN, *Oral History. From Tape tot Type*. Chicago, 1977; Willa K. BAUM, *Transcribing and Editing Oral History*, Nashville, 1977; Trevor LUMIS, *Listening to History. The authenticity of oral evidence*, Londen, 1987; B. DE GRAEVE, *Mondelinge Bronnen*, in R. BAETENS, *Industriële archeologie in Vlaanderen*, Antwerpen, 1988; B. DE WEVER, met medewerking van B. DE GRAEVE, *Mondelinge geschiedenis*, in J.ART (ed.), *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? Deel 1: Nieuwste Tijden 19^e en 20^e eeuw*, Gent, 1993, p.51 - 78.